

УПУТСТВО ЗА ПЕДАГОГОХ И ПСИХОЛОГОХ

за роботу зоз родичами

Крочаї гу добрим применьованню
електронских пошореньох и
ненасилней комуникації у он-лайн
окруженю

ЗМІСТ

УПУТСТВО ЗА ПЕДАГОГОХ И ПСИХОЛОГОХ.....	3
ОСНОВА И УВОД.....	4
Дефинованє поняца насилства на интернету.....	4
О вигледованю.....	4
Дигиталне насилство ше може указац на розлични способи.....	5
АКТИВНОСЦИ ПРОГРАМИ:.....	6
РЕЗУЛТАТИ ПРОГРАМИ ЗА ШКОЛЯРОХ И РОДИЧОХ.....	6
Р О Б О Т Н Ї.....	8
РОБОТНЯ 1: – ЯК ШЕ БОРИЦ ЗОЗ НАСИЛСТВОМ НА ИНТЕРНЕТУ, КОНФЛИКТАМИ И АГРЕСИЮ.....	9
РОБОТНЯ 2: ЗМОЦНІЦ ДЗЕЦИЖЕ БИ ШЕ ЛЄПШЕ БОРЕЛИ ЗОЗ ПАРНЯЦКИМА КОНФЛИКТАМИ.....	15
РОБОТНЯ 3: ПОМОЦ ДЗЕЦОМ ЖЕ БИ ШЕ БОРЕЛИ ЗОЗ РОЗЛИЧНИМА ЕМОЦИЯМИ.....	19
РОБОТНЯ 4: ПОМОЦ ДЗЕЦОМ ЖЕ БИ ШЕ ВИБОРЕЛИ ЗОЗ ПАРНЯЦКИМ НАСИЛСТВОМ НА ИНТЕРНЕТУ.....	22
ЛИТЕРАТУРА.....	27

Покраїнски секретарият за образованє, предписаня, управу и национални меншини у сотрудніцтве зоз Педагогийним заводом Войводини – Проєкт «Безпечносц на интернету – превенция и едукация»

Авторка: Загорка Маринкович, педагогиня

УПУТСТВО ЗА ПЕДАГОГОХ И ПСИХОЛОГОХ

Упутство наменене педагогом и психологом у їх роботи зоз родичами, бо ше през потерашню праксу указало же числени родителе не знаю препознац насилство на интернету, ані не маю одредзени потребни спознання як защициц свойо дзеци.

Насилство преїг интернету представя ситуациї кед дзецко або тинейджер виложени нападу другого дзєчка, тинейджера або групи дзєцох, преїг интернету або на мобилним телефону.

Дигиталне насилство уключує гоч яку форму посиляня порученя преїг интернету або на мобилним телефону. Циль му повредзованє, знемирийованє або гоч яке друге виволованє чкоди дзєчку, младому або одроснутому човекови хторе ше не може защициц од таких поступкох.

Зоз програму «Крочаї гу добрим применьованю електронских пошореньох и ненасилней комуникациї у он-лайн комуникациї» виплановани штири теми/роботні за обробок на схадзкох Совиту родительох и родительских схадзкох, у тирваню єдней наставней години, яки мож розпоредзиц спрам можлівосцох и у складзе зоз школку програму и рочним планом роботи. Препорученє же би ше зоз родичами оборобело минимум два теми по власним вибору.

ОСНОВА И УВОД

Дефинованє понятия насилства на интернету

Як понятие насилство на интернету (дигиталне насилство), у вигледованю того проєкту яке запровадзене, подрозумює справованє поєдинца або групи з нагоди хаснованя електронских пошореньох (мобилного телефону, рахункара, камери, платформи за бависко и подобне), яке ше повторює и хторе ма за цель дакого злекнуц, нагнївац, увредзиц або поганьбиц. У предлуженю акційного плана и превентивней воспитно-образовней прорами «Крочаї гу добрим применюваню електронских пошореньох и ненасилней комуникації у он-лайн окруженю» будзе похасноване исте понятие.

Едукативни материял за родичох креировани на способ же би ше упознали з понятюм и файтами насилства на интернету, же би их представели на способ же би родичи по реализації роботных могли препознац насилство на интернету.

Дигиталне насилство и малтретованє то злохаснованє інформаційних технологийох хторе може мац за пошлїдок повредзованє другей особи и загрозованє достоинства а витворює ше зоз посилянєм порученьох (ширенє неправди), посиланє фалшивих фотографийох по електронскей пошти, СМС, ММС, преїг веб-сайту (*web site*), четованьом, уключованьом до форумох, дружтвених мрежах и подобне. (<https://cuvamte.gov.rs/шта-је-насиље/дигиталнонасиље/>).

О вигледованю

Циль вигледованя «Насилство на интернету у основних школах у Войводини зоз перспективи школярох и родичох», то випитованє родичох и школярох основних школах на території АП Войводини у вязи зоз їх искуствями зоз насилством на интернету и їх становисками о тей файти насилства, як и о можлівосцами зашити од насилства на интернету.

Результати обявеного вигледованя указую же коло два трецини анкетованих школярох (76,7%) и значно векши процент родичох (86,6%) указую несигурносц у прецени у вязи з дожицом насилства на интернету.

Кед у питаню даєдни форми насилства на интернету, искуствия школярох искуствия школярох указую же ше найчастейше зявюю у пятей класи, а спрам искуствия родичох найчастейше ше зявюю їх дзецом/дзецку у седмей класи.

По платформи «Чувам це» найрозширенши форми насилства на интернету то гроженє, знемирийованє, уценьованє, злохаснованє цудзих особних податкох и/або фотографийох,

правене и хасноване фалшивих профилох, сексуалне злохасноване преїг интернету, дзевинска порнографія, бешедна мержнї, розлични сприводзкы преїг интернету, итд.

Дигиталне насилство ше може манифестовац на розлични способи

- класц знемирююци, увредзуюци або грожацы порученя, фотографїї або видео-знімкы на цудзи профили, з СМС, инстант поручаняма, и-мейлом, поставяне на чету;
- знімане и дистрибуция фотографийох и материялу сексуалного змисту;– знемирйоване з телефонским поволанкыма;
- фалшиве представяне, хасноване цудзого идентитету;
- недошлебодзене сообщоване цудзих приватих информацийох, фалшивих обтужбох або бешедох о другей особи на профилох дружтвених мрежах, блогах итд;
- пременка або крадза лозинкы; – посилане вирусу;
- вишмейоване и он-лайн бешедох и на интернет форумох, неспимеране коментароване цудзих фотографийох, порученьох на профилох, блогах;
- игнороване, виключоване, стимуловане мержнї.

Дигиталне насилство найрозширенше медзи младшима генерацияма, але ше случує же и одроснути особи окончую насилство над дзевцми – малтретую их або преганяю з помоцу интернету. Одроснути особи (сексуални предаторе або насилнїкы) можу ше фалшиво представяц на интернету и на таки способ войсц до комуникації з дзевцми и младима, а з цильом же би их сексуално злохасновали. У тим случаю бешедуєме о сексуалним насилстве або сексуалним злохаснованю преїг интернету – „*Grumping*“ и „*seksting*“ – посилане и шероване змистох з експлицитним сексуалним змистом на дружтвених мрежах або интернету.

З тей нагоди жадаме здогаднуц на основни задаткы основней школи: материялни, функционални и воспитни задаток.

- Материялни задаток ше одноши на прилапйоване знаня, звладоване потребних схопносцох и звикнуцох за успишне применёване знаня у пракси,
- функционални задаток ше одноши на розвиване фундаменталних психофизичних схопносцох на яких ше снує дальши прогрес поединца,
- а воспитни задаток ше одноши на будоване и формоване човека як людского ества, його попатрунку на живо и швет, осетового и дзевчного животу, шицких позитивних прикметох особносци и характеру.

Видвоюєме улоги и значнось воспитней функції школи, бо праве тотя функция твори основу социялизациї поєдинца у дружтвеной заєднїци. Вона оможлївює формованє поєдинца и прилапйованє системи вредносьох одредзеного дружтвеного ушорєня а на основи хторого поєдинець незавадзано функціонує.

Превентивна воспитно-образовна програма «Крочаї гу добрим применюваню електронских пошорєньох и ненасилней комуникациї у он-лайн окруженю» ма за цель запровадзованє превентивних активносцох у школи.

АКТИВНОСЦИ ПРОГРАМИ:

- Информованє занятых у школах у Войводини о результатах вигледованя насилства на интернету (дигиталне насилство)
- Запровадзованє числених активносцох директорох школах у роботи зоз родичами, наставнїками и школярами яки ше поряднє запровадзує през школски рок.
- Запровадзованє числених активносцох педагогийно-психологийних службох у роботи зоз родичами, наставнїками и школярами яки ше поряднє запровадзує през школски рок.
- Запровадзованє числених активносцох оддзелєнских старшинох и наставнїкох у роботи зоз родичами и школярами яки ше поряднє запровадзує през школски рок.
- Запровадзованє числених школярских активносцох у превенциї дигиталного насилства яки ше поряднє запровадзує през школски рок.

РЕЗУЛТАТИ ПРОГРАМИ ЗА ШКОЛЯРОХ И РОДИЧОХ

- Дознаю цо то парняцке насилство
- Дознаю яки файти парняцкогo насилства
- Буду розумиц улогу знука парняцкей системи у якей ше случує насилство
- Науча стратегії за превенцию парняцкогo насилства
- Дознаю о хасновитих аспектах применюваня ел. пошорєньох
- Дознаю цо то насилство на интернету и яки форми исную
- Дознаю цо дзеци могу зробиц кед дожию парняцке насилство
- На яки способ дзеци могу обкєровац парняцке насилство
- На яки способ ше справовац кед ше насилство случело або ше праве случує
- Як уключиц одроснутих
- Як буц приятель особи хтора церпи парняцке насилство

- Як допомогнуц и одвитовац на насилство на интернету як родитель
- Як дійствовац против насилства на интернету
- Розлика медзи прняцким насилством и конфликтом
- Як препознац чувства свойого дзецка (свойо чувства)
- Як допомогнуц дзецку кед є у парняцким конфликту
- Як комуниковац о тим цо дзецку потребне у чежких ситуаційох
- Як отримац отворену комуникацию зоз дзецком
- Регуляция эмоційох при дзецох
- Улога родичох у емоционалней регуляції дзецох
- Як научиц дзецко же би ше змирело
- Стратегії регуляції эмоційох яки ведно можу вежбац дзеци и родичи
- Дзеци хтори окончую насилство на интернету и дзеци хтори церпя насиксво на интернету – розлики
- Розумиц прецо ше дзеци не зверюю у вязи насилства на интернету
- Як дійствовац против насилства на интернету
- Дознаю дзе мож приявиц и кому ше явиц кед придзе до насилства
- Родичи дознаю як найлепше заступац свойо дзецко
- Крочаї за умрежованє и сотрудніцтво родичох и школи

РОБОТНІ

РОБОТНЯ 1: – ЯК ШЕ НОШИЦ ЗОЗ НАСИЛСТВОМ НА ИНТЕРНЕТУ, КОНФЛИКТАМИ И АГРЕСИЮ

ТЕМА: ФАЙТИ НАСИЛСТВА

ЦИЛЬ: Упознаване родичох зоз понятном електронского/дигиталного насилства як вше частейшей, кед не и найдоминантнейшей форми насилства и препознаване їх формох и характеристикох.

ПОСТУПОК СПОЗНАВАНЯ:

- розликоване формох насилного справованя по файти и интензитету
- препознаване актерох яки ше уключую до ришованя случайох насилства, зависно од интензитету
- упознаване и стумуловане учашнікох же би роздумовали насампредз о електронским/дигиталним насилству, його формох и пошлїдкох

МАТЕРИЯЛ: - карточки – файти насилства по уровнїох/интензитету

ТИРВАНЄ: 45 минути

АКТИВНОСЦ 1: Наява змісту нешкайшей роботні и кратша дискусия. Водитель привитує учашнікох. Почина розгварка, опита ше о насилству – цо то насилство, а цо не насилство, яки форми и файти насилного справованя и як их препознац. Кратша дискусия, по потреби.

Тирванє: 10 минути

АКТИВНОСЦ 2: Робота по групох – каждая група достава карточки зоз формами конкретнима файтами насилства, але не розкласованима по уровнїох (виштригнуц кажди слупчок окреме, без означеня уровню – групи доставаю по 15 карточки и три таблічки до хторих треба же би розкласовали карточки, прилог 1 и 2 – Карточки – файти насилства по уровнїох/интензитету)

2.1. Задаток каждой групи же би обединела дати форми насилства до трох уровнїох – по интензитету – и же би написали предлоги хто би ше мал уключиц и реаговац за кажди уровень замеркованого насилства. Потим ше одвити поровнує з таблічку хтора ше находзи у прилогу – з кратшу дискусию.

2.2. Питання за дискусію: Чи було важко розкласувати форми насильства по рівнях? Чи думає же медіа школярами існує свідомість о тим які ще факти справованя можуть кваліфікувати як насильство? А медіа наставниками, родичами и занятима?

Триванє: 20 хвилини

АКТИВНОСТЬ 3: Дискусія о електронским/дигіталним насильству и агресії при дзецех

3.1. Що думає о прикладах з різних рівнях що пов'язані з дигіталним насильством? Чи бачили ви щось за додано? Чи думає же рівні добре дефіновані, по вашим історіям?

Триванє: 15 хвилини

3.2. Рекомендації за РОДИЧОМ

- Проводьте час з дітьми, у спільних активностях на дигіталних платформах/інтернеті.
- Продовжуйте роботу на упередженню власних, як и дигіталних навичок власного дитини.
- Створюйте розумні правила и часові обмеження по питанню використання дигіталних платформ. Притримуйте їх ще дошлідно!
- Упізнайте ще з потенціалними ризиками на інтернеті. Упізнайте своєю дитинку що добре а що не добре у зв'язі з інтернетом (будте розумні кед ви поговорите на прикладні способи).
- Постарайте ще же би дитинка не ділала ані які особні податки при інтернеті. Не діліть ані ви його особні податки у публічному просторі!
- Почитуйте віковні обмеження за використання платформ и сервисов на інтернеті.
- Вибирайте за дитинку дигіталні ігри, аплікації, відео бачивши прикладні його вікові (напр. переглядачі за дітьми)
- Будте чутливі на промени у використанню своєю дитинкою які би могли указати на те же було висловлено дитині з ризиком на інтернеті.
- Створюйте відносини взаємного довіри з дитинкою, обговорюйте го же би вам ще опитало щось кед же го дає на інтернеті з'являється, знаєти або застара...
- Використовуйте батьківський контроль, налаштування приватності и други методи технічної захисти дитинки при використанню інтернету

АКТИВНОСТЬ 4: Домашні завдання

- Брошура за родичом – Дізнайте о ризиках и можливостях які пов'язані з інтернетом (<https://digitalni-vodic.ucpd.rs/resursi/>)
- Приручник за родичом: Що нещасливо було у школі (2011)

Прилог 1 и 2 - Карточки – файти насилства по уровньох/интензитету

(Превжате и модификоване зоз Приручніка за применёванє окремого протоколу за заштиту дзецох и школярох од насилства, злохаснованя и занедзбованя у образовно-воспитних установох, Република Сербия, Министерство просвити 2009.)

ФАЙТИ СПРАВОВАНЯ – 1. УРОВЕНЬ (НАЙМЕНШИ ИНТЕНЗИТЕТ)

ОДВИТОВАЦ: Хто ше уключує до ришованя случаю?

ФИЗИЧНЕ НАСИЛСТВО	ЕМОЦИОНАЛНО-ПСИХИЧНЕ НАСИЛСТВО	СОЦИЈАЛНЕ НАСИЛСТВО	СЕКСУАЛНЕ НАСИЛСТВО И ЗЛОХАСНОВАНЄ	НАСИЛСТВО ЗОЗ ЗЛОХАСНОВАНЬОМ ИНФОРМАЦИЙНИХ ТЕХНОЛОГИЙОХ

ФАЙТИ СПРАВОВАНЯ – 2. УРОВЕНЬ (ШТРЕДНІ ИНТЕНЗИТЕТ)

ОДВИТОВАЦ: Хто ше уключує до ришованя случаю?

ФИЗИЧНЕ НАСИЛСТВО	ЕМОЦИОНАЛНО-ПСИХИЧНЕ НАСИЛСТВО	СОЦИЈАЛНЕ НАСИЛСТВО	СЕКСУАЛНЕ НАСИЛСТВО И ЗЛОХАСНОВАНЄ	НАСИЛСТВО ЗОЗ ЗЛОХАСНОВАНЬОМ ИНФОРМАЦИЙНИХ ТЕХНОЛОГИЙОХ

--	--	--	--	--

ФАЙТИ СПРАВОВАНЯ – 3. УРОВЕНЬ (НАЙВЕКШИ ИНТЕНЗИТЕТ)

ОДВИТОВАЦ: Хто ще уключує до рiшования случаю?

ФИЗИЧНЕ НАСИЛСТВО	ЕМОЦИОНАЛНО-ПСИХИЧНЕ НАСИЛСТВО	СОЦІЯЛНЕ НАСИЛСТВО	СЕКСУАЛНЕ НАСИЛСТВО І ЗЛОХАСНОВАННЯ	НАСИЛСТВО ЗОЗ ЗЛОХАСНОВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙОХ

Карточки – перши уровень

Виштригнуц 5 карточки на хторих представени форми з каждого насилства

На першим уровню, по правилу, активносци пребера самостойно одзеленски старшина, наставник, односно воспитач, у сотрудничестве з родичами, у смислу змоцненей воспитней работи з воспитну групу, одзеленску заедницу, групу школярох и индивидуално. Винимково, кед ше насилне справоване повторює, кед воспитна работа не була ділотворна, кед пошлїдки чежши, кед у питаню насилство и злохасноване групи спрам поединца або кед исте дзецко и школяр церпи повторене насилство и злохасноване за ситуациї першого уровня, установа интервенує з активносцами яки предвидзени за други, односно треци уровень.

Физичко насиље	Емоционално / психичко насиље	Социјално насиље	Сексуално насиље и злоупотреба	Насиље злоупотребом информационих технологија
ударање чврга, гурање, штипање, гребање, гађање, чупање, уједање, саплитање, шутирање, прљање, уништавање ствари...	исмејавање, омаловажавање, оговарање, вређање, ругање, називање погрдним именима, псовање, етикетирање, имитирање, „прозивање“ ...	добацивање, подсмевање, игнорисање, искључивање из групе или фаворизовање на основу социјалног статуса, националности, верске припадности, насилно дисциплиновање, ширење гласина...	добацивање, псовање, ласцивни коментари, ширење прича, етикетирање, сексуално додиривање, гестикулација..	узнемиравајуће „зивкање“, слање узнемиравајућих порука СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта...

Карточки – други уронен

Виштригнуц 5 карточкн на хторнх представени форми з каждего насилства.

На другом уронню, по правилу, активносци пребера одзеленски старшина, односно воспитач, у сотрудинцтве зоз педагогом, психологом, тимом за заштиту и директором, зоз обовязним учасствованьом родичох, у смислу змоцненей воспитней работн. Кед змоцнена воспитна работа не була дїлотворна, директор порушуе воспитни поступок и вурека воспитну миру, у складзе зоз законом.

Физичко насиље	Емоционално / психичко насиље	Социјално насиље	Сексуално насиље и злоупотреба	Насиље злоупотребом информационих технологија
шамарање, ударање, гажење, цепање одеда, „шутке“, затварање, плување, отимање и уништавање имовине, измицање столице, чупање за уши и косв...	уцењивање, претње, неправедно кажњавање, забрана комуницирања, искључивање, одбацивање, манипулисање...	сплеткарење, игнорисање, неукључивање, неприхватање манипулисање, експлоатација, национализам...	сексуално додиривање, показивање порнографског материјала, показивање интимних делова тела, свлачење...	огласи, клипови, блоглови, злоупотреба форума и четовања, снимање камером појединаца против њихове воље, снимање камером насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика..

Карточки – треци уровень

Виштригнуц 5 карточки на хторих представени форми з каждого насилства.

На трецим уровню, активносци пребера директор зоз тимом за заштиту, зоз обовязним ангажованьом родичох и компетентних институцийох (центр за социялну роботу, полиция и други институції). Кед присуство родичох не у najlepшим интересу школяра, т.е. може му чкодзиц, загрожиц його безпечносц або завадзац поступку у установи, директор информуе центр за социялну роботу, односно полицию. На тим уровню обовязна интензивна воспитна работа зоз школяром и порушоване воспитно-дисциплинского поступку и вирекане мири, у складзе зоз законом. Кед за роботу зоз школяром ангажована и друга институция, установа витворюе сотрудніцтво зоз ню и медзисобно усоглашуе активносци.

Физичко насиле	Емоционално / психичко насиле	Социјално насиле	Сексуално насиле и злоупотреба	Насиле злоупотребом информационах технологија
туча, давлєње, бацање, проузроковање опекотина, ускраћивање хране и сна, излагање ниским температурама, напад оружјем...	заstraшивање, уцењивање, рекетирање, ограничавање кретања, навођење на коришћење психоактивних супстанци, укључивање у секте, занемаривање...	претње, изолација, одбацивање, терор групе над појединцем/ групом, дискриминација, организовање затворених група (кланова), национализам, расизам...	завођење од стране одраслих, подвођење, злоупотреба положаја, навођење, изнуђивање и принуда на сексуални чин, силовање, инцест...	снимање насилних сцена, дистрибуирање снимака и слика, дечија порнографија...

РОБОТНЯ 2: ЗМОЦНІЦЕ ДЗЕЦИ ЖЕ БИ ШЕ ЛЄПШЕ БОРЕЛИ ЗОЗ ПАРНЯЦКИМА КОНФЛИКТАМИ

ТЕМА: ФАМЕЛИЙНИ ПРАВИЛА ЗА БЕЗПЕЧНЕ И МУДРЕ ХАСНОВАНЄ ИНТЕРНЕТУ

ЦИЛІ:

- Стимулованє свідомосци о безпечносци хаснованя интернету
- Указованє на насилство як на загрозованє власного простору

РЕЗУЛТАТИ: По законченей роботні родичи:

- Можу активно поштредовац при дзецинским хаснованю дигиталних пошореньох/интернету.
- Годни су ведно зоз дзецком формуловац фамелийни правила за безпечне и мудре хаснованє интернету.
- Годни су преценіц власни прибуток од оспособйованя и дигиталних схопносцох яки би требаи унапредзиц же би интернет бул безпечнейши за дзеци.

ТИРВАНЄ: 45 мин

АКТИВНОСЦ 1: Наява змисту роботні и кратша дискусиа (потерашнє искусство). Водитель привитує учашнікох. Опита ше чи по тєраз применьовали даєдни технїчни мири зашити и яки им искусствия? Чи научели або пренашли дацо нове цо би жадали подзеліц зоз групу? Чи ше можебуц стретли з даєдними почежкосцами яки им ше поспишело або не поспишело ришиц?

Тирванє: 5 минути

АКТИВНОСЦ 2: Фамелийни правила за безпечне и мудре хаснованє интернету – групна робота на задатку и дискусиа.

2.1. Задаток за учашнікох: же би у групах формуловали фамелийни правила яки родичом помогню же би запровадзели добри граніци (важни у шицких аспекох живота, а насампредз кед слово дзецинским хаснованю дигиталних пошореньох) и допринесли здравшому хаснованю дигиталних пошореньох при шицких членох фамелиї, але насампредз дзецох. Кажда група стикери з правилами най заліпи на пано.

При формулованю правилох, руководза ше зоз тима питаннями (видруковац правила за роботу у групи):

1. Дзе (на яких местах) би не требало дошлебодзиц дзецом же би хасновали дигіталні пошореня?
2. Кеди (у яки час) би не требало дошлебодзиц дзецом хасновац дигіталні пошореня?
3. У яких ситуаційох би не требало дошлебодзиц дзецом хасновац дигіталні пошореня?
4. На які способи родичи могу запровадзиц баланс медзи часом на дигіталних пошореньох/інтернету и без нього? Хтори активносци (без хаснпваня дигіталного пошореня) хасновити и стимулююци за дзеци того возросту?
5. За хтори активносци дошлебодзиц дзецом хасноване дигіталних пошореньох?
6. Цо значи буц учтиви и пристойни при хаснованю дигіталних пошореньох?
7. Цо значи безпечно хасновац дигіталні пошореня?

Тирване: 15 минути

АКТИВНОСЦ 3: Дзешец совити за родичох – робота у групох, черанка думаня.

3.1. Кажда група достава Прилог 1: Дзешец совити за родичох у вязи зоз хаснованьом дигіталней технології 1, видрукowani на паперу А4 формату.

Групи маю задаток осторожно почитац совити, кажде за себе, ушориц их по важносци за безпечне и мудре хасноване технології (уписац число 1 на смужки опрез совиту за хтори тримаю же є найважнейши и так шором по число 10, хторе уписую опрез совиту хтори, по їх думаню, найменей значни). Перше чераю думаня на уровню малих групох. Кажда група би ше требала усоглашиц коло голем 3 совитох з верху (найважнейши) и 3 зоз сподку лістини (найменей значни).

3.2. Представніки групох информую у пленуму як пошоровали совити, чи ше усоглашели на уровню групи. Кед иснує нескладане, у вязи зоз чим... Водитель предходно написал совити (лем наслови) на флип-чарту и тераз уписує тот цо учащніки сообщую (порядково числа коло совитох).

Тирване: 20 минути

АКТИВНОСЦ 4: Домашні задаток: Зоз дзецима опартриц рисовани филми и бешедовац о нїх: Красне справоване на интернету и Сотрудніцтво родичох и дзецох у хаснованю интернету:

Тирване: 5 минути

➤ <https://digitalni-vodic.ucpd.rs/crtani-filmovi/>

- Упутство за родичох –Застановме дигиталне насилство

ПРИЛОГ 1

ДЗЕШЕЦ СОВИТИ ЗА РОДИЧОХ У ВЯЗИ ЗОЗ ХАСНОВАНЬОМ ДИГІТАЛНЕЙ ТЕХНОЛОГІЇ

1. ХАСНУЙЦЕ ТЕХНОЛОГІЮ ЗА КОМУНІКАЦІЮ – Пвяжце ше и бешедујце з родзину прејг видео-чету. Кед сце на драги, пречитайце дзецку приповедку пред спаньом прејг телефону або таблету. Ведно зоз дзецком пошліце родзином и приятельом зоз хторима ше ритко видзице и-мейли (нпр. жию у иножемстве).
2. ХАСНУЙЦЕ ТЕХНОЛОГІЮ ЯК ОРУДИЄ – Знейце интересантни ситуациї або важни події зоз вашим мудрим телефоном або на таблет и ведно направце слайд-шоу зоз помоцу даедного дигиталного алату. Опатьце зоз дзецком того цо його интересує (нпр. кратки видео ерупції вулкану або упутство як мож дацо направиц). Хаснујце калкулятор же бисце вираховали кельо пенежи вам потребне купиц даскельо бависка. Хаснујце апликацию за звекшованє (лупа) же бисце видзели дробни деталі у природи. Слухайце музику за дзеци на мудрим телефону. Хаснујце од-лайн словник же бисце пренашли значенє непознатого слова або слова иножемного языка.
3. АКТИВНО УЧАСТВУЙЦЕ... - Одуперајце ше спокуси же бисце технологию хасновали як «бєбиситерку». Место того, хаснујце ю як способ пвязованя зоз дзецком. Нащивюјце веб-сайти и веб-препатрачи яки наменени дзецом, дигитални библиотеки... Читайце або слухайце ведно дигиталну кнїжку, бешедујце зоз дзецком о тим цо сце читали/слухали, опитайце му ше най прировна подоби зоз приповедки о особох зоз свойого животу, здума иншаки кєнец за приповедку... Бавце ше видео-бависка ведно, опитайце му ше хтори му облюбени и прецо. Опатриц науково видео-знімки ведно. Запровадзце ведно експеримент по упутствох зоз интернету.
4. ПОСТАРАЙЦЕ ШЕ ЖЕ БИ ДЗЕЦКО КАЖДОДОНЬОВО ЗДОБУВАЛО ИСКУСТВИЄ ПРЕЗ БАВИСКО – Пред тим як дзецку купице таблет або даедно друге дигиталне пошоренє, будзце сигурни же воно ужива у бавискох хтори не уключую дигитални пошореня: будованє блокох або други конструкторски бависка, креированє уметніцких ділох, читанє сликовніцох и кнїжкох, драмски бависка и бависка на табли. Не забудзце же ученє през бависко зоз парняками (у парку, на терену, у играоници, итд.) главна форма ученя у дзєцинским возросту, як и того же неструктуроване бависко еден з найважнейших порушовачох интелектуалного, емоционального, социялногo и физичного розвою дзєцка.

5. ПОСТАВЦЕ ГРАНІЦИ И ПРИТРИМУЙЦЕ ИХ ШЕ – Як цо предходни генерації поставляли граніци за патрене телевизії, так нешкайши родичи поставяю граніци по питаню количества дзєцинского часу опрез екрану (телевизора, рахункара, таблету або мобилного телефону), змистох, способу и контексту у яким их хаснує. Кельо часу дньово? Кеди? Чи теди кед вам потребни фокусовани час за нпр. плаценє рахункох? Або кед дзєцко окупированє з даєдну креативну активносцу? Запровадзуйце свойо фамелийни граніци за хаснованє технології и будзце дошлїдни.
6. БУДЗЦЕ КРИТИЧНИ ЗА ДОБРОБУТ СВОЙОГО ДЗЕЦКА – Обрациц увагу на оцену дигиталного змисту (нпр. ПЕГІ означенє за видео-бависка), але запаметайце же тоти цо го оценюю не маю увид до специфичних потребох и интересованьох вашого дзєцка! Кед ше одлучице за час опрез екрану, препачце цо дзєцко опатрало же бисце му помогли розумиц тото цо видзело. Розпатрице хасновитосц апликацийох яки сце вибрали – чи су интерактивни и чи стимулюю креативносц, иновативносц и ришованє проблемох? Хаснуйце апликації ведно зоз дзєцком же бисце могли принєсц добру одлуку. Направце свидоми вибор.
7. НЕ ДОШЛЄБОДЗЦЕ ЖЕ БИ ВАМ ТЕХНОЛОГІЯ СТАЛА НА ДРАГУ ЗАЄДНІЦКИХ АКТИВНОСЦОХ – Фамелийни сход при костираню одлични час за розгварку, черанку дньових подїйох и запровадзованє блїзкосци. Воженє зоз автом прави час за приповеданє, шпиванє и бависко, у мири же би то не завадзало шоферови. Заєдніцке пририхтованє єдзєня, не лєм уплївує на квалитет одношеньох, але понука можлївосц вашому дзєцку же би активно хасновал математику и розвивал язични схопносци. Роздумайце, технология або драгоцени час кед фамелия ведно?
8. БУДЗЦЕ МОДЕЛ ЗА ЗДРАВЕ СПРАВОВАНЄ – Чи каждодньово маце длугоки розгварки преїг мобилного телефона або кажди вечар годзинами патрице телевизию або филми? Чи вам телевизор уключени, аж и кед ніхто патри? Тримаце свой мобилни телефон на столе док полуднюєце? Чи бавице он-лайн бависка до пол ноци? Роздумайце о тим яки сце модел свойому дзєцку у хаснованю технології. Дзєци лєпше уча з припатраньом на справованє одроснутих, як кед их директно учице (бєшєдуоци им цо маю зробиц).
9. У ШОРЕ ПОВЕСЦ НЄ – Прєцєньє цо найлєпше за вашу фамелию и запаметайце: технологийни компанії вам ше рекламую як трошитєльови, так же – будзце мудри. Будзце розумни у вязи зоз одлуку о тим чи и на яки способ додаце технологию на дзєнь свойому дзєцку.
10. БУДЗЦЕ МУДРИ И БЕЗПЕЧНИ – Обрациц увагу на поставки приватносци на дигиталних пошорєньох яки хаснує дзєцко. Почитуйце правила у вязи зоз долню возрастну граніцу за хаснованє и обявйованє готографийох дзєцка до явносци (дзєленє). Подзельєце з приятелями и фамелию свойо правила о обявйованю информацийох о дзєцку на дружтвених медийох. Обєзпєчєце дошлєбодзєнє зоз

оводи або школи скорей обявйованя фотографийох вашого дзеца на дружтвених мрежах аво веб-бокох.

РОБОТНЯ 3: ПОМОЦ ДЗЕЦОМ ЖЕ БИ ШЕ БОРЕЛИ ЗОЗ РОЗЛИЧНИМА ЕМОЦИЯМИ

ТЕМА: СВИДОМОСЦ О ВЛАСНИМ НАСИЛНИМ СПРАВОВАНЮ И ГНІВУ

ЦИЛЬ: Упознаване зоз способами индивидуального и групного реагованя на насилство.

РЕЗУЛТАТИ:

- Освидомене власне насилне справоване.
- Школяре сами препознаваю як/кеди поставаю нагнівани, цо бул «цвенчок» за тот гнів.

ПОСТУПОК СПОЗНАВАНЯ:

- препознаване гніву при дзецох яки виволани зоз насилним справованьом
- цо нам гнів «гутори» и як дзеци легко можу войсц до ступки власного гніву.
- препознаване кельо дзеци участвую у насилних ситуаційох

МАТЕРИЯЛ: Табла за писане и крейда (або маркере и вельки папери за писане, самоліпкаци ситикере)

ТИРВАНС: 45 минути

АКТИВНОСЦ 1: Водитель привитуе родичох и унапрямує же би роздумали чи зоз ангажованьом дзеки дзеци можу зменшац свою реакцію гніву.

1.1. Може им виприповедац еден приклад:

«Розвидзоваче пошли камповац. Марко зоз пайташами дзвигал шатру. Робота им не ишла, прето же то бул нови модел шатри и вони го нігда не видзели. Кед уж були при концу, Блажа, случайно, звалел еден колік и шатор спаднул. Марко ше нагнівал, кричал на Блажу, увредзовал, аж и пробовал го вдериц.» Можеце навесц и други приклад цо вязани за

школске окружене: непорозумене коло улїзованя цудзей дзивки або трач же Блажа гварел цошка за Марка, а вон того не гварел...

1.2. Водитель ше опита учашніком: «Цо думаце, на яки способ би Блажа, после Маркового поступку, могол реаговац?» Кратша дискусия. Родичи кажде за себе кладзе на стикери чувства и емоції яки при дзецех годни виволац таки ситуації. Водитель их ліпка на таблю и водзи дискусию. Хаснує их за наступну активносц.

Тирванє 10 минути

АКТИВНОСЦ 2: Водитель уводзи родичох до проблему и указує схему на табли.

2.1. **Мала теория:** Водитель гвари же ше гнів зявює у одношеню з другима людзми – дахто дацо зробел/гварел або не зробел/гварел цо нас «увредзело», «загрожело», та гнів настава як реакция на «можлїву чкоду». Вон дакеди може буц примерани одвит на реалне гроженє и оможлївює нам започац одбрану теди кед зме нападнути, але дакеди ше гнів може одняц контроли и стимуловац деструктивни форми справованя. Медзитим, розлични особи у истих ситуаційох могу мац розлични емоції. Питанє прецо то так? Єден зоз одвитох и же ше одредзени емоції зявюю у зависносци од того як розумиме одредзену ситуацію. Схема тота:

Подїя (ситуация) → Нашо розуменє ситуації → Емоционални реакції

Кед нашo розуменє ситуації одредзене зоз дожицом же зме нападнути (наша сигурносц, безпечносц або нашo самопочитованє або уважованє од других...) гнів ше часто зявює як реакция. Медзитим, дакеди то не реалне гроженє, алє ми дачийо справованє доживюєме як таке.

Тирванє: 10 минути

АКТИВНОСЦ 3:

Приклади дигиталного насилства, реакції и чувствох

3.1. Родичом подзелїц стикери и повесц им же би кажде за себе роздумал и написал на стикеру по єдно виреченє хторе чул/пречитал, а хторе, по його думаню представляло дигиталне насилство. То може буц и кратки опис даедней дії хтора вязана за дигиталне насилство – дацо цо особне дожили або дацо цо ше случело дакому другому або їх дзецом.

3.2. Кед родичи законча, ліпкаю стикери на пано. Водитель после кратшого препатрунка, видвоює даедни виреченя або описи, пречита их и поставя питанє:

- Цо думаце, кельо часто мож видзиц таке дацо?
- Як ше чувствуе особа хторей послате таке виреченє и/або справованє? (стимуловац учашнікох же би наведли шицки можлїви чувства – ганьба, розчарованє, гнів... гоч цо ше здогадню...)
- Цо думаце, прецо то роби особа хтора того написала/зробела?
- Чи потребне приявиц або виприповедац дакому кед таке дацо дожиєме або знаме же дахто з наших таке дацо дожил?
- Кому ше явиц?

На концу ше да кратке заключенє о потреби препознаваня и реагованя на електронске/дигиталне насилство.

Тирванє: 25 минути

АКТИВНОСЦ 4: Домашні задаток:

Зоз дзеци опартриц промо филм и бешедовац о нїм: Красне справованє на интернету и збиванє гніву.

- ▶ Упутство за родичох – «Бирај речи хејт спречи» (Теленор, Уницеф, Министарство просвете РС)
- ▶ «Бирај речи хејт спречи» – промо спот – одличне за дзеци у пиятей и шестей класи

ДАЄДНИ РЕСУРСИ:

- СОС телефон МПНТР за прияву насилства

0800-200 201

- Национална дзєцинска линия **(0800 123456 /0800 116111)**
- www.kliknibezbedno.rs
- Нет патрола www.netpatrola.rs
- Подручним полицийним управом, дежурней служби

Оддзелєню за борбу против ВТК, Висше явне тужительство у Београду, Савска 17а, Београд

- Оддзелєню за борбу против високотехнологийного криминалу, МУП Сербїї у писаней форми, зоз приходом до просторийох або зоз посилянєм порученя по електронскей пошти: childprotection@mup.gov.rs

РОБОТНЯ 4: ПОМОЦ ДЗЕЦОМ ЖЕ БИ ШЕ ВИБОРЕЛИ З ПАРНЯЦКИМ НАСИЛСТВОМ НА ІНТЕРНЕТУ

ТЕМА: НАСИЛСТВО – ПОНЯЦЕ, ФАЙТИ И АКТЕРЕ У НАСИЛНИХ СИТУАЦІЙОХ

ЦИЛІ:

- Упознаване зоз поніцом и файтами насилства.
- Розумене факторох яки упліваю на зявене насилства.
- Указоване на актерох ситуації насилства: особа хтора окончує, особа хтора церпи и особа хтора ше припатра
- ширше спатране конфликтох, їх лепше розумене.

РЕЗУЛТАТИ:

- Освидомйоване комплексносци зявєня – парняцке насилство
- Обачоване и розвой схопносцох яки потребни у процесу розробку, трансформації конфликту
- Упознаване зоз характеристиками актерох у ситуаційох дзе єст насилства

МАТЕРИЯЛ: Табла за писанє, А4 папер, фломастери, селотейп пантліка, ножнічки, крейда.

ТИРВАНЄ: 45 минути

АКТИВНОСЦ 1: Водитель привитує родичох и представя им бависко за упознаване яке буду бавиц.

1.1. Бависко – **ВЕРЕЛИ АБО НЄ**

Учасніки треба же би попри свойого мена поведли ище 3 ствари о себе а єдну же би була неточна. Други потрафяю цо точне, а цо не о учаснікови хтори ше представя.

Тирванє 10 минути

АКТИВНОСЦ 2: Водитель уводзи родичох до поняцох яки пробую дефиновац самостойно, а после на уровню групи през дискусию.

2.1. ЦО ТО НАСИЛСТВО? АСОЦІАЦІЇ НА СЛОВО КОНФЛИКТ?

Числени идеї на тему насилства. Поволац родичох же би поведли асоціації (чувства, прикмети, дії) у вязи зоз насилством и цо им перше спадне на розум кед чую слово «конфликт». Водитель записує асоціації. После чишлення асоціаційох, водитель дава нагоду учасніком хтори то жадаю же би прекоментаровали свою асоціацію або же би ше опитали у вязи зоз асоціацію хтора не їх.

Хаснуюци даєдни з «одвитох» и додаваюци нови елементи, толкує учасніком цо то конфликт хаснуюци текст (у Додатку роботні) о конфликтох и предусловиями за їх мирне ришованє

2.2. Подзеліц учаснікох до 4 групох. Каждая група треба же би креировала даєдну файту дефиниції поняца «НАСИЛСТВО» И «КОНФЛИКТУ» на основи вичишлених асоціаційох (мож додац ище даєдни слова або поняца), на способ же то муша потолковац дакому хто нігда не чул за тото поняце (нпр. людзом з другей планети).

2.3. У пленуме групи представяю свойо дефиниції. Шлідзи дискусия:

- Як функционовала работа по групох?
- Чи було нескладаня? Коло чого?
- Чи дачийо становиско несподзивало або понукло на роздумованє?
- Чи зме препущели повесц дацо важне о насилстве? Хто окончує, а хтор церпи насилство?
- Чи єст ище актерох хтори у даєдней другей улоги?
- Прецо ше кажде з ніх баш так справує т.є. реагує праве на таки способ

у датеї ситуациї?

- Цо мож зробиц иншак?

Каждая група презентує приклад на хторим робела и заключеня. Водитель отвєра простор учасніком за питаня и дискусию.

Тирванє 25 минути

АКТИВНОСЦ 3: Водитель дава дефиницију насилства хтору предклада програма «Школа без насилства». Наводзи 6 файти насилства: физичне, вербалне, психичне, социјалне, електронске и сексуалне.

3.1. **ЛЮДСКИ ГУЗЕЛ** – заєдніцке бависко. Водитель дава упутства и наводзи циљ бависка.

Шицки учашніки формую круг и рушаю ше гу центру позавераних очох и з руками опрез себе. Кажди учашнік ше ма лапиц за руку з даким, и то и з єдну и другу руку (не муши за исту особу), а же би не отверал очи. Кед шицки учашніки лапели дакого за руку (не за локец, але за гарсц), водитель повола учашнікох же би отворели очи. Таки резултат «гузла» ше муши розришиц, а же би ше гу тому не пуцали руки.

Тирванє 10 минути

АКТИВНОСЦ 4: Домашні задаток:

Зоз дзецима опартриц филм, «Поведз НЄ» и бешедовац о нїм.

- *Link - <https://mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2022/03/Vodic-za-primenu-revidiranih-indikatora-za-potencijalne-zrtve-trgovine-ljudima-1.pdf>*
- *www.netpatrola.rs*
- Нет патрола – Мисия Нет Патроли то защита дзецох на интернету и одстраньованє чкодлівого змисту зоз интернет мрежи.
- Безпечносц дзецох на интернету – «Упутство за дзеци», Креативни центер

ДОДАТОК ЗА РОБОТНЮ

Од кеди иснує чловечество иснує и насилство та и парняцке. Насилство ше одноши на тоти поступки и справованя гу другому з якими нароком жадаме дакого увредзиц, поганьбиц, злєкнуц або покалічиц.

Звичайно ше наводзи даскельо форми насилного справованя и злохаснованя:

- Вербалне – наволованє з увредлівима менами, видрижньованє, омаловажованє...
- Физичне – вдеренс, дрилянє, бране и зніщованє стварох...
- Социјалне – огварянє, керованє, игнорованє, ширенє циганьства...
- Психологийне – грожаци попатрунки, гримаси, виשמейованє, уценьованє...
- Сексуалне – рижни уровні физичного контакту (гласканє, дорушованє, примушованє на сексуалне одношенє...) хтори за єден бок не жадани ані за возраст не адекватни.
- **Електронске насилство – грожаци порученя, увредзованє, ширенє плеткох, уцени яки єдна особа або вецей їх посила другей хаснуюци високу технологию (мобилни, интернет), фалшиве представянє и манупулованє з особами.**

ПРИКЛАДИ РИЗИКУ:

- **Легка доступносц профилу**, т.е. «отворени» профіли чий зміст можу видзиц шицки, без огляду на тото же чи су он-лайн приятеле зоз власніком профилу.
- **«Громадженє» приятельох**, як тих цо их познаме, так и тих цо их не познаме.
- **Прейгмирне «шерованє» інформаційох** цо можу привесц до опасносци власніка профіла (провадженє, уценьованє итд.).
- **Непримерани коментари, видео-знімки, фотографії** яки други особи охабяю на наших профілох або нам посилаю преїг порученьох на дружтвених мережах.
- **Крадза идентитету** з охабяньом довірлївих інформаційох о особи на интернету/дружтвених мережах.
- **Злохаснованє інформаційох/фотографійох** з цильом уценьованя, знемирийованя, зневажованя, злєкнуца у виртуелним швецє, од поєдинца або групи.
- **Педофилия/фалшиве представянє.**

ДОДАТОК О КОНФЛИКТОХ И ЇХ РИШОВАНЄ

Конфликты то зявєнє у медзилюдских одношеньох, яке може буц резултат: непорозумєня, розличних вредносцох, спротивених интересох, розличних спатраньох власних и цудзих интересох, незадоволєних потребох або нпр. неспособносци у виражованю власних чувствох и думаня. Конфликты исную у справованю з найблїзшими у каждодньовим животу, але и знука групох и заєднїци.

Елементи конфликту би ше могли звесц на два групи поняцох: групу елементох у конфликту хтори звичайно обачлїви або очивисни; и збир стварох хтори на перши попатрунок не обачлїви. Ясно указанє тоти два групи стварох би могли буц представени як целосц єдней санти ляду, дзе иснує менша часц хтору видно (гроженя, уцени, привидни циль, становиска, єго, мержня, емоції, насилство, причина конфликту, нерозумєнє, любовора, гнів...) и даскельо векша скрита часц хтора «под воду» (предрозсудки, страх), особни хасєн, подсвидомосц, єго, суєта, характер чловека, прави цилї, жаданє за премнку, становиска, прєшвечєня, добра намира, нєможлївосц, предходнє искуствїє, емоції, социализация, вредносци, несигурносц, любовора, потреби, култура, моц, реални конфликт (причина), нукашнї конфликт, силносц...)

Розробок конфликту предпоставя комуникацию, анализу и розумєнє шицких або найвєкшей часци предходно наведзених елементох конфликту, гу чому насампредз приступ гу «долней часци санти ляду» вимага вельо сцєрпєня, схопносци, часу, моци и храбросци.

Предумовия за ненасилну комуникацію з конфліктами, бизме могли звесц на:

- почитованє себе и других
- порихтаносц на слуханє и розуменє
- препознаванє и задоволенє потреб, без загрожованя других
- сотрудніцтво
- отвореносц и критичносц
- порихтаносц на превипитованє власного справованя и власних становискох,
(робота на себе) витирвалосц у процесу
- машта, креативносц, ужиток

Не познати ані єден модел або метода з яку би ше насилство у кулминації дало застановиц у моменту на насилни або ненасилни способ, формули єдноставно нет.

Вибудов комуникації, довирия и розуменя то процеси хтори вимагаю часу, започинаньом тих процесох можеме зопрец насилство або го перше звесц на нїзки уровень. Ненасилство не пасивносц але активна, конструктивна, креативна комуникация зоз конфліктами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон о основах системи образовања и васпитања. Службени гласник РС, број 129/2021.
2. Кузмановић, Д, Златаровић, В, Анделковић, Н, Жунич-Цицвари, Ђ. Дзеци у дигиталним чаше – Упутство за безбедне и конструктивне хасновање дигиталнеј технологије и интернету: Графос, Ужице, 2019.
3. Кузмановић, Д, Лайовић, Б, Груић, С. и Меденица Ђ. Дигиталне насилство – превенција и реаговање. Београд: Министарство просвити, науки и технолојиног розвоју и Педагојине дружтво Србије, 2016.
4. Национална платформа за превенцију насилства «Чувам це»
5. Попадич, Д. и Кузмановић, Д. Хасновање дигиталнеј технологије, ризици и заступеносц дигиталног насилства међи шкољарима у Србије. Београд: Институт за психологију Филозофског факултету Универзитету у Београдзе, 2013.
6. Окремни протокол за заштиту дзецох и шкољарох од насилства, злохасновања и занедзбована у образовно-васпитних установах. Београд: Министарство просвити Републики Србије, 2007.

<https://www.unicef.org/serbia/media/5771/file/Digitalno%20nasilje.pdf>

<https://www.unicef.org/serbia/media/5771/file/Digitalno%20nasilje.pdf>

https://www.unicef.org/serbia/media/10366/file/Deca_u_digitalnom_dobu.pdf

<https://cuvamte.gov.rs/>

https://www.mprn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Posebni_protokol_-_obrazovanje1.pdf

